

SZÉLES KLÁRA

„Elmondom hát mindenkinek”?Ács Margit *Párbaj* című regényének elemzése

Ács Margit aligha olvasta Tanizaki Dzsunicisiró *Kulcs* című művét, vagy ha igen, a modern japán regényirodalomnak ez az emblemikus alkotása akkor sem inspirálhatta a *Párbaj* megírására. Holott egy imponálásra vágyó recenzens bízvást hivatkozhatna erre. Hiszen az 1956-ban megjelent regény 1990 óta magyarul is olvasható Kolozsvári Papp László műfordítása jóvoltából. A párhuzam pedig nagyon könnyen kínálhatja magát, hiszen mindkét történet értelmezhető kulcsregényként, s emiatt netán botránykő is lehet, erotikája pedig rosszhiszeműen a pornográfiához közelinek is tekinthető. Hasonlítható azért is, mert mindkét műben két, illetve három főszereplő található, s az ezeken kívül megjelenített, említett személyek, ha nem is tekinthetőek statisztáknak, legfeljebb másodlagosak. A *Párbaj* ékes példája lehet annak is, hogy az internet információbősége hányfajta félvezető olvasatra, hányféle hazai és világirodalmi előzmény felemlegetésére csábíthat – Choderlos de Laclos *Veszedelemes viszonyok*-jától Kármán József *Fanni hagyományai* című művéig; az *Új Héloïse*-től Mikes elküldetlen levelezéséig.

Ács Margit könyve nem igényli az irodalomtörténeti összehasonlításokat. Úgy vélem, még inkább zavaró is lehet, ha valaki úgy kezd hozzá a *Párbaj* olvasásához, hogy tudatosan saját erudíciója, olvasottsága hátterére vetíti rá. A regény fokozottan arról tanúskodik, hogy csak akkor alakulhat ki valódi, személyes olvasmányélmény, ha az olvasó figyelme magára a műre és csakis a műre irányul. Nevezhetjük ezt műközpontúságnak? Talán igen. Azzal a magától értetődő kiegészítéssel, hogy – különösen kortárs alkotásnál – nyilvánvalóan sokat tudhat az olvasó a szerző előző, egyéb munkáiról, pályaképéről, s nemcsak a lexikon jellegű tárgyi életrajzáról, hanem élőszóban terjedő magánéleti eseményeinek adatairól is. A *Párbaj* mindenképpen azok közé az olvasmányok közé tartozik, amelyek már első mondataiktól kezdve, akarva-akaratlanul felidéznek az író élete tényeit, epizódjait, szereplőit, s találgatásra készítenek. Nem ok nélkül. Ács Margit minden bizonnyal számol ezzel az eséllyel, vállalja ennek ódiúmat. Nevezhetem ezt

társasági, sőt, bizonyos mértékig társadalmi pellengetésre állításnak. Pontosabban: saját maga, önszántából áll efféle pellengetésre. A két főszereplő: Kajtár Paula grafikus, festőművész és férje, Baglyas Imre művészettörténész. A házaspárnak két gyermeke születik. Paula és Imre később elválnak, majd a férfi újból megnősül. Mindez számos vonatkozásban megfelel a szerző életrajzi vázlatának. A férj és a feleség egymáshoz írott leveleit egy harmadik személy veszi elő dobozokból, borítékokból, rendezgeti, kommentálja: egy névtelen nő, akiről idővel megtudhatjuk, hogy ő Imre harmadik felesége, akivel Paula után házasodik össze. Ugyanis volt már korábban egy felesége: Judit. A vele való együttélés idején szeretett bele a nála jóval fiatalabb Paulába, akit Judittól való elválása után vett feleségül. Paula tehát jó ideig a szeretője volt. Paula és Imre hosszú – kiszámítható: huszonöt éves – együttélés után nem azért válik el, mert felbukkan az új szerelem, az új hitves. Paula jóval korábban elköltözik a közös családi lakásból. Ő szakítja meg a házassági és szexuális kontaktust. Ennek ellenére Imrével – akárcsak a két gyermekükkel – közvetlen kapcsolatot tartanak fenn továbbra is. A harmadik személyről, az iratokat rendező nőről annyit tudunk meg még az elbeszélés folyamán, hogy elvált asszony. Férje, Dénes, katonatiszt volt. Annak idején azért vette feleségül, hogy neve legyen közös fiuknak, aki a férj keresztnévét is öröklí. Ez a fiú külföldön él, többször nősült, különböző nemzetiségű nőket vett feleségül, gyermekei nem beszélnek magyarul, így az asszony nem érzi őket igazi unokáinak. Múltkorony viszonyok közt és ellenükre, egyedül élt. Ettől az elmagányosodástól mentette meg Imre, számára az első igazi szerelem.

Ezeket az adatokat olvasás közben kell „össze-csipegetni”, első feltűnéseikkor nem illeszkednek a narráció szövegfolyamatába. Ez nem zavarja meg, inkább dinamikusá teszi az olvasást. Viszont a kompozíciónak nem válik javára az, hogy aki nem olvasta el a fülszöveget, az jó darabig – Imre édesanyjának leveléig – nehezen igazodik el az emberi viszonylatok között. Márpedig ezek a vonatkozások, főként a két nem kapcsolatait jelentik a mű anyagát.

Ács Margit könyvének nemcsak a címe, hanem a lényege is többszörös párbaj. A regényen belül kihívott fél – részben vagy egészben – minden regényalak. Természetesen előtérben áll a két főszereplő: Paula és Imre. Hozzájuk – mint párbajra felhívottakhoz – elsőként csatlakozik Imre utolsó felesége,

özvegye, akinek nem tudjuk a nevét, de tudjuk, hogy ő az, akire férje ráörökíti a jókora kézírathalmazt: a Paulával folytatott levelezésüket, s kettejük együttélésének más, közös iratait. Mivel két híressé vált emberről van szó, az írások elrendezésének feladata hivatalos megbízást is jelent: egy kézírattár számára van szükség az anyag végigolvasására, hogy főként művészettörténeti dokumentumként megőrizték. Az özvegy az, aki a lapozgatás során egyre mélyebben beleéli magát a két levelező életébe, egyre kevésbé közömbös olvasó. Feladatának eleget téve, munkája nyomán kezdettől érzi személyes érintettségét. Hiszen új, eddig ismeretlen oldaláról mutatkozik meg előtte volt szerelme – férje – karaktere. Élettársa korábbi életszakaszáról olvas, arról a férfiről, aki saját megfogalmazása szerint immár elvehetetlenül az ő halottja. Paulával szemben pedig féltékenységet érez, ellenfeleként fogja fel: gyűlöli, utálja, ahogy ezt többször ki is jelenti. Előbb csak kivételesen, pillanatokra ébred benne némi elismerés Paula iránt, majd a történet követése során, mintegy akarata ellenére ez az elismerés megbecsülésé szilárdul.

A főszereplőkéhez hasonló párbajokról ad hírt Paula két barátnőjének, Borikának és Rozikának a házassága, ezekkel szintén levélváltásaikból szerzünk tudomást. A regényen kívül állva pedig szintén kihívott félnek tapasztalhatja önmagát az olvasó is, akár férfi, akár nő. Napjaink liberális nézeteit ismerve hozzá kell tennünk, hogy itt a befogadónak kifejezetten férfinak vagy nőnek kell lennie. Kissé érdesen úgy is fogalmazhatnánk: nem ajánlott olvasmány olyan személyeknek, akik „eltérő” szexuális orientációt képviselnek. Végére is problematikája hangsúlyosan kötődik a hagyományos családmódelhez. Ezen belül is kiemelt jelentőséggel van jelen a szexualitás.

A történet, az olvasmány indításától kezdve provokatív. Újra meg újra megkívánja a befogadó állásfoglalását. A cselekmény élei, fordulatai alapvető dilemmák sorozatai. Hiszen „a szex vadászat, párbaj, többé-kevésbé háború” – fogalmazza meg Paula az első fejezetben, Imrével kezdődő szerelmük legelején. Drága „Szerelmes Ellenségem”-nek nevezi a férfit, miközben ingerkedő csúfolódással „Felség”-nek szólítja, levele végén elnevezi „Királyom”-nak, „Emericus Rex”-nek. Szélsőséges pontról indítja elbeszélését az író. Nem csoda, ha az olvasó özvegy felháborodik. „Hová tették ezek azt a legendás jó ízlésüket!” Úgy véli, hogy ez a fajta „édelgés” idétlen. Véleményét könnyen oszthatja a semleges olvasó akkor is, ami-

kor a leveleket rendező csupán a megszólalók fiatal-ságát tekinti enyhítő körülménynek. Különösen Paulára vonatkozik ez, aki több mint tíz évvel korábban született az akkor negyvenes évei végén járó Imrénél.

A *Párbaj* a '70-es, '80-as években játszódik. A forradalom után húsz évvel – olvashatjuk visszapillantásként. Ám kitolódik ez az idő, hiszen előbb Paula, majd Imre is meghal akkorra, amikor az özvegy hozzáfog az iratok rendezéséhez. Ő maga egy helyütt azt írja, hogy „kis híján negyven évvel ezelőtt” lejátszódtott történet rekonstruálására tesz kísérletet. Eszerint nemcsak a Kádár-korszakhoz tartozik az írás jelenideje. Imre utolsó házassága még hosszabb időszakot ível át, túl 1989-en. Évtizedekkel korábbra, az '50-es évekre pedig akkor pillantunk vissza, amikor Imre saját képzőművész kortársaira gondol, művészettörténeti folyamatok alakulásán elmélkedik.

Az elbeszélés tagolása nagyon egyszerű, világos: három egységből áll. Mind a három rész terjedelmében is hasonló (százhoz közeli oldal). Mind a három alcím az emberpár egymás közötti lelki, szellemi, érzelmi változásainak felel meg: a *Párbaj* alaphelyzetét *Harag* váltja fel, majd *Háború* következik. Azt is mondhatnánk: eszkalálódik, fokozódik a felek közötti feszültség. Végezetül olyan háborúnak bizonyul, amelyet nem követ békekötés, még fegyvernugvás sem, kompromisszumos megegyezés is csak megghiúsuló szándékként bukkan fel. Valójában az író egy véget nem érő, permanens folyamatot követ. Követi, s a befejezetlenséghez jut el. Ősi, örök viaskodásról van szó. Férfi és nő mélységes vonzalmáról és egymást taszításáról. Catullus „odi et amo”-járól. Minderről, csak szokatlan, új szemszögekből.

Amikor Imre beleszeret Paulába, nő, már tizenöt éve Judit a felesége. Lelkifurdalást érez, hogy cserbenhagyja. Hiszen neki köszönheti, hogy pályája kezdetén otthonra lelt, nem is akármilyenre: elegáns budai villára. Judit mellette állt, amikor még ismeretlen, a korabeli társadalmi, politikai megítélés szerint hátrányos helyzetű – vidéki úri családból származott – ifjúként elindult. Azóta érett, megállapodott férfi lett, elismert a szakmájában, amikor Paula még körüludvarolt „zűrös, neuraszténiás” „hippilány”; „Kleopátrásan kifestett” szemekkel. Furcsa ruhákat, kinyúlt pulóvereket hord. Judit megérti ezt a vonzalmat, még aggódik is, hogyan tudnak együtt boldogulni. Paula egy 2×2 méteres gardróbban albérlő, Imre barátja műtermében kap szállást. Amikor már túl vannak a házasságkötésen, sőt, gyors egymásutánban

két gyermekük is születik: Balázska és Julika, szerény kis lakásban élnek. A leveleket rendező özvegy irigyli, hogy elődje lelkes „apuka” gyanánt láthatta Imrét, amint ügyetlenül igyekszik a háztartásban is közreműködni. Paula pedig mindezek közben rátalál festői elhivatottságára, eljut első, önálló, sikeres kiállításáig. Egyszerre érlelődik benne az anyaság és a saját, képi önkifejezés vágya és megvalósítása. Nagy árat fizet mindkettőért, többféleképpen. Fizikailag, a két szülés között még egy küretet is kénytelen megélni, amely lelki megrázkódtatás is. Elgyengült méhe erősen vérzik, „felbolydul” az élő anyag. Úgy érzi, szinte „ujjbeggyel tapintható”-ak „a húskötegek, az inak, a hárttyák és a nedvek”. Szeretné megfesteni ezt a kint, a „húst, az öntudatlan húst, amely én vagyok, de nélkülem létezik és végzi a dolgát”. Erős színekkel, „sok vörös árnyalattal, a lilával, az erek kék csatornáival” látja, vizionálja a nonfiguratív képet. Otthon temperával próbál vázlatot összehozni. *A test emléke* címet adja tervezett, majd megvalósított művének. Azt tapasztalja és vallja, hogy minden jó absztrakt képnek is megvan a maga valóságos látványalapja. Nem csupán „mértan és szintan kombinációja”. Ilyen és hasonló megfogalmazásokkal találkozunk az elbeszélés során. Ezekkel is tiszteletre készíti még a leveleket olvasó nőt is, aki pedig nem titkolja Paula iránti mély ellenszenvét.

Az író nem tartózkodik az elvonatkoztatott elmékedésektől. De a legnaturálisabb, érzéki élményeket is árnyalatosan, bátran örökíti meg. Például arról a gyötrődéssel, szenvedéssel együtt élő kéjről is mérész szabadsággal szól, amit Paula a szülés közben él át. Örül, hogy nem kábították el akkor, amikor bemetszették a szülőút gátját. Így „érezhettem, ahogy a kicsi test kicsusszan belőlem”. „Nem láttam, de tudni lehetett, hogy egy kis rózsaszín, nyálkával bevont hosszúkás testecske” az, amelyik ezekben a pillanatokban megszületett. S ekkor „átsuhant rajtam Imre péniszének érzete, az a másik csusszanás, a kettő egy töredék időben összeolvadt egyetlen gyönyörre”. „Nem adnám semmiért, hogy ezt átélhettem.” „Ez volt házasságunk, szerelmünk megszentelése.” S amikor felidéződnek Paulában ezek a mélyen

Flamenco Hotel Budapest (festett faszobor, 160 cm, 1982)

emlékezetes másodpercek, nyomban ehhez társul a festő vágyakozása is. „Jobb festőnek kellene lennem, mint amilyen vagyok.” „Én... még nem látok mást, csak valami hússzint és nedves, nyákos csillanást.”

A két gyerek már harmadik, illetve elsős elemista, amikor sikeres kiállítása után Paula kórházba, idegosztályra kerül. Igaza lehet a barátnőnek, amikor úgy hiszi, hogy a kiállításra készülés szellemi, idegi túlfeszítése, kimerültség lehet az elgyengülés eredete. Émelyeg a tompító gyógyszerektől, kettős látása van. Néha „úgy találja, nem is az ő élete, amit él, de egyetlen kavicsot sem mozdíthat ki a helyéről, mert összeomolhat az egész”; „nem tudom, mi igaz és mi nem a velem történekből, mi az enyém, amit akartam, akarok, és mi pusztá mechanikus alkalmazkodás”.

Mindez lényegében nem árt a szinte idillikus együttélésnek. Inkább fokozza az összetartozás átélését. Mégis itt lappanganak már s egyszer csak felszínre törnek az elemi összeütközések. Megjelenik a „Harag”. Ekkor kap igazán fontos szerepet a levélbéli kifejezésmód. Paula kezdi a mondanivalók írásba foglalását. Első pillantásra mesterkélta az alap-helyzet. Fizikailag közel vannak egymáshoz, élőszo

helyett mégis levélben fordul Imréhez. Ír, mert végig akarja mondani gondolatait, amelyeket az eleven gyakorlatban Imre félbeszakít, amikor nem engedi szóhoz jutni, illetve amikor kiforgatja a szavait. Az ütközések középpontjában Paula képei állnak. Az a vágya, hogy Imre, a maga felsőfokú szaktudásával, hozzáértésével érdemben alkosson véleményt képeiről. Hogy értékelje, s ne sajnálja tőle a dicséretet. Úgy érzi, azt tapasztalja, hogy „megkeményedik az arca”, amikor egy-egy képe elé áll. Szavak nélküli bántásként éli meg azt, hogy Imre közvetlen, személyes vonatkozásokat lát a képekben, amelyekről még meg is sértődik. A feleség önvallomását, boldogtalanságát olvassa ki az ábrázolások jelentéseiként. Felháborodik, dühös lesz ezektől a feltételezett panaszoktól. Nem a művészettörténész tárgyilagosságával, hanem a férj szubjektív tekintetével lát, hamisító elfogultsággal. Amikor Paula az ő szakszerű ítéletét várja, ezért kérleli, felháborodik. Olyan indulatok gerjednek benne, hogy nagy haragjában a nyílt utcákon, a Nagykörúton lökdösi végig, kiabál vele, nem törődve a járókelőkkel, az esetleg arra járó ismerőseikkel. Első találkozásaik idején Paula műveltségben, szellemi fölkészültségben valóban messze elmaradt Imrétől. De azóta nagy utat tett meg. Ebben Imre sokat segített, de itt az eredmény: önmaga is megerősödött, valaki lett. Azt várná tőle, hogy szégyellje nagyra becsült képeit?

Imre – válaszában – cáfolja felesége feltételezését. „Én igenis a legnagyobb erkölcsi komolysággal reflektáltam a képeidre.” Szemrehányóan teszi szóvá, hogy Paula dicséreteket akar kicsikarni belőle, figyelmen kívül hagyva az ő mindennapi túlfeszítettségét, fáradtságát. Napi 24 órai munka veszi igénybe energiáit, „hiszen én már álmomban is dolgozom”. Dicsérgesse azt, ami fájdalmasan érinti? Ugyanakkor igazolja is azt a véleményalkotását, amelyet Paula feltételez, ami ellen tiltakozik. Úgy véli, hogy felesége képei „egyértelmű érzelmeket közvetítenek”, magánéleti tényekhez, emlékekhez kapcsolódnak. Emlékezteti Paulát arra, hogy elfogadta őt betegségével, depressziójával együtt; feloldotta múltja terhei alól, amelyek most motívumokként helyet kapnak a képein. A művészet valóban az „élettények fölött vagy alatt van”, de benne vannak a magánember, a feleség titkai is, s ezek óhatatlanul érintik a férjet, amikor szembesül a festménnyel. Találkozásuk kezdetén ő volt az erősebb, s most is az. Mindig látta Paulában azt a szép lehetőséget, amely kezd megvalósulni. De

nem igaz az, hogy „átalakulásoz vagy előrelépésed bontja le kapcsolatunkat”. Lehet, hogy viselkedésével rászolgált a feleség gyűlöletére, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne igaz az a tény, ami kiváltotta ezt a viselkedését.

Később egészen más hangvétellel folytatódik a levelezés. Három év múlva Imre ír nagy számban „episztolákat”. Addigra tízéves házások, mintaházaspárnak tekinthetőek, „két tehetséges, sikeres, csinos ember két remek, szép gyerekkel”. Még az alig remélt nagy lakásba is beköltözhetnek. (Nem teszi hozzá, hogy ez Paula elszánt utánjárásának köszönhető.) De az idillikus kép mögött mély törésvonal húzódik. Önmaga is, beismerően saját „örmeisteri viselkedés”-éről beszél, amely – nyilvánvaló, hízog túlzással – szembenáll azzal a „drága fénytüneteménnyel”, amely Paula lényéből árad. A továbbiakban derül ki, hogy a beismerés, hízog hátterében az áll: eltávolodni látja feleségét, attól fél, hogy elveszíti szerelmét. Jogos ez az aggodalma, három hónap múlva már arról beszél levelében: „másik férfi felé” sugároznak Paula érzelmei; kettejük szexuális kapcsolata a nő számára csak kényszer. Mindent „felrúgtál magad körül”, „engem elárultál”. Gyerekeikre hivatkozik, akik miatt neki továbbra is helyt kell állnia. Rövid, rideg levélváltást is talál az iratok rendezője. Tudok „arról a kapcsolatról, amely feleségem és Közted támadt” – írja Imre egy férfi ismerősnek. „Semmi sem ellened történt” – hangzik a válasz.

Hites Tamás, a világcsavargó „szörmók”, nihilista festő az, aki ezt a választ írja. Paula első benyomása szerint „ijesztő alak”, ám később olyan személyiségnek bizonyul, akinek a megnyilatkozásai „mindig kimozdítják a holtpontról” a nő gondolkodását. Kegyetlen képeivel és életszemléletével magához vonzza, szerelmesévé teszi a festőnőt. Imre idegösszeomlással kórházba kerül. Ott önmaga terápiájaként naplót vezet. Feljegyzéseinek főszereplője Paula. Írás közben veszi tudomásul, hogy „igazi festő lett belőle”. Méltányolja, megidézi egy-egy képét. A nyersen, mégis artistikusan megfestett közösülést, „a falloszra lassan ráereszkedő isteni asszony látomását”. A néző szinte a testével érzi a „forró-lüktető hüvelygyűrűzését, mely sodorja, viszi a feszítő, édes kín felfakadása felé”. Másik művében a látszat és a látvány közötti különbséget tudta megfogni, amikor egyetlen, tiszta üveg poháron át látta egy szobabelső, egy szilveszterező társaságot, megfordítva a fénytörés törvényét. Imre a rendszeres vérvételek,

vizsgálatok, sokkolástól való rettegések, eszméletvesztések között, ezeket átélve végiggondolja életútját, ősei szellemi örökségeitől elvégzésre váró munkájáig, kora nagy szobrászművészenek monográfiájáig. Szereti, nagyra becsüli a szobrász életművét, de látnia kell az alkotó megalkuvó erkölcstelenségét is. Másik nagytehetségű pályatársa sorstragédiáját szintén mérlegeli. Vincze Dezső '56 után szembesül addigi szakmai mulasztásaival; s azzal is, hogy hamis politikai elköteleződése és gyávasága nyomán milyen önellentmondásokba bonyolódott. Imre önmagát is hibáztatja. Hagyta, hogy megvesztegessen a festő emberi szeretetre méltósága, tehetsége, és segítette abban, hogy elismerő közönséghez jusson. Annak a művészláncolatnak a megszűnésétől tart, amely a XIX. századtól a XX. század közepéig reprezentálta a magyarságot.

Az a szándéka, hogy ezeket a kórházi jegyzeteket otthon legépelje, s odaadja Paulának. A feleség egy pillanatra sem titkolja Hites Tamással való viszonyát. De nem győzi hangsúlyozni, hogy sohasem tartotta lehetségesnek a vele való együttélést, hogy soha nem gondolt válásra. Igaz, hogy Imréhez nem ugyanaz a „megrontó, örvénybe húzó kábulat” fűzi, mint amelyet Hites lobbantott fel benne, de a házastársi összetartozás, az „emberi-feleségi-baráti-bajtársi ragaszkodás” maradandó. Imre végletesen viselkedik. A vasúti sínekről kell lerángatnia. Féltekenység gyötri: Hites elutazott, de a hármuk által bérelt műteremben Paula ott őrizi a képeit; nem mutatja meg a Tamásnak írt leveleit. Mégis, a kórházból hazatérve, úgy érzi, hogy a „legrosszabb esélyektől megmenekült ember új életszomja, életétvágya” lobog benne, hogy újra szerelmes lett Paulába, tíz év múltán „boldabbul”, mint azelőtt. De úgy érzi, szerelme viszonzatlan. Ennek ellenére az özvegytől megtudjuk, hogy ez után a közjáték után még tizenöt évig fölbontatlan házasságban élnek, látszólagos békében.

A nyugalom leple alatt folyik a háború. A szellemi, fizikai – idegszálakat tépő – viaskodás. Az iratrendező nő átáll Paula oldalára? Amikor érzelmi zűrzavarról beszél, elsősorban Imrét látja a zavar fő forrásának. „Paulát egyik pillanatban szerelemistennőnek látja”, és azért is sajnálja, mert „megalázó bujkálásra kényszerült H.-sel a találkáikon”, másik pillanatban pedig „gonosz nébernek, aki hideg számításból egy jól irányzott karateütéssel leterítette az érte lobogó, a család megélhetéséért gürögő férjét”. Nemcsak Paulával szemben bizonyul ilyen kiszámít-

hatatlanul féktelennek, hanem kezelőorvosával és barátjával szemben is. „Vissza- visszatérően öngyilkosságra készíti fel lelkét, végrendelkezik, megbocsát, a másik pillanatban meg ölni akar, cafatokra tépni Hitest, vagy élénken elképzeli, hogy ki mindenkit rohanna le és erőszakolna meg Paula női környezetéből.” Imrének szurkol a harmadik feleség, mégis arra a belátásra jut, hogy Imre beteg, betegsége tudat nélkül. Elképzeli, hogy milyen nehéz lehetett Paulának „ezt az óriási szerelmet fogadnia”, miközben még bizonyára „Hitesre volt gerjedve a teste”. Az özvegy vélekedik így, és nem minden alap nélkül. Ám az is igaz, hogy Paula egy idő után már nyűgnek érzi Hitest, illetve azt a feszélyezett udvariasságot, amelyet egymás társaságában tanúsítanak. De természetesen az is nyomasztja, hogy túl sokszor kell Imrével szeretkeznie. Igen, Imre saját magának is bevallja: olyan fokozott hatással van rá Paula mint nő, hogy ha jelen van, de még távollétében, pusztán rá gondolásakor is „állandó, szinte fájdalmas merevedése” van, ha beszél hozzá, nyomban „az ejakuláció határára” kerül, hímveszője „magától lüktetni kezd”.

A Hites Tamás-epizód, majd Imre kórházba kerülése után a házasság visszazökken saját kerékvágásába, külső szemmel nézve minden szembeszökő megszokás nélkül folytatódik az együttélés az első tíz év után újabb tizenöt évig. Ez idő alatt a család életfeltételei egyre javulnak. Megfelelő nagy lakásban élnek már. Paulának nem kell bejárnia bérelt társas műterembe, festészete kibontakozásához otthon is tágas, saját műhellyel rendelkezik. A gyerekek felszabadulnak, szabadabbá válnak mind a ketten. A nyolcvanas évek második felétől mindkettejüket fokozódó szakmai elismerés övezi. Imre tanulmányai, szép kiállításai, illusztrált könyvei sorra jelennek meg, rádió- és tévéinterjút készítenek vele, illetve portréfilm is készül róla. Paula már külföldön is kiállít, képeit megveszik rangos gyűjtemények is. Mindkettőjükéről kedvező elemzések olvashatóak, mértékadó kritikusoktól. Végre csak az életükre, munkáikra koncentrálhatnak, s e helyett egymást kínozzák – írja Imre feleségének. De ugyanez a levél előző napi heves veszekedésükről is szól, a kibékülés szellemében. Imre belátja azt, hogy saját szeretete sokszor zsarnoki, de hozzáteszi: küzd ez ellen. Párhuzamba állítja kettejük idegrendszeri problémáit, de meg is különbözteti azokat: ő csak most volt orvosi kezelés alatt, míg Paula már találkozásukkor depresszióban szenvedett, amit ő elfogadott, amivel együtt szerette, szereti. Itt és a ké-

sőbbiekben, a levelekben is csupán burkoltan szerepel az, hogy kettejük közül megrendült idegeivel egyedül Paula jár orvoshoz, szed gyógyszereket. Imre saját rendszeres idegrohamait alaptermészeteként kezeli, amelyen nem lehet segíteni. Azt sugallja, ezzel együtt kell élniük. Összeütközéseik leggyakoribb formája az, hogy Imre viharos, kiabáló dührohamban tör ki, többször külön ok nélkül. Vádolja Paulát, vagy szemrehányásokkal illeti hol azért, mert bizalmatlannak tartja, hol azért, mert úgy véli, megtagadja tőle azt, amit adni tudna neki. Hasonló vétségeknek tekinti saját kifakadásait és Paula hallgatásait. Holott jókora eltérés van reakcióik között. Paula az, aki új meg új erőfeszítéssel, magára parancsolt fegyelemmel, roppant türelemmel sorra veszi ütközéseik neuralgikus pontjait. Mikor már reménytelennek látszik, akkor is megpróbálja elemezni, tudatosítani összecsapásaik indulatait. Imre is elkönnyveli természetük eltérését: Paula a tudatosabb, józanabb, ő az ösztönember, a robbanékony. Még munkáik megbecsüléseinek mérlegelése is ütközésre ad okot. Imre Paula képeinek értő kritikájaként olvassa azt, amelyet a festőnő mélyen sértőnek talál, és megfordítva. A két fél közötti „karambol” legsarkalatosabb pontjának bizonyul az, hogy Imre nem szereti Paula képeit, nem vállalja azokat a nyilvánosság előtt. Amikor mind a ketten egy elnökség tagjai lesznek, Imre fensőbbéségesen leinti Paulát, sértően minősíti szavait, aki ezért lemond a tagságáról. A *Háború* egyes stádiumai fordulatosak, együttesük mégis az ismétlődéseket húzza alá, állandó idegfeszítő monotóniaként hatnak – az olvasóra is. Paula számára ez szabadságharc is, óhatatlanul hátrányosabb pozícióból küzd, sokszor Imrével szemben kell mentenie alkotói energiáit, önérzetét. Szeretné megosztani vele saját műhelye gondjait is, de e helyett – vallomása szerint – „zavaros, rossz lelkiismerettel éltem át festővé válásomat, mint ami sajnálatosan csökkenti családanyai értékemet”. Ő vet véget a mindennapi összetűzéseknek: elköltözik a közös családi otthonból. De továbbra is fenntartják a laza kapcsolatot. Paula végül még lelki-furdalást, részvétet is érez férje szenvedései miatt. Váratlanul éri az, hogy hivatalos válásuk idején Imre „üres, irgalmatlan tekintetében” ütközik. Akkoriban már megismeri új élettársát, aki „sima ügynek” látja ezt a válást.

Változatos és váltogatott elbeszélésmódok teremtik meg a regény szerkezetét. Egyes szám első személyben beszél a két levélíró. Eszerint két, többnyire ellentétes szemszögből lehetünk tanúi a hangsúlyaikban pszichikai történéseknek. Két én-regény kereszteződik? Ezt nem állíthatjuk, mivel az elbeszélők figyelme nem saját maguk felé irányul, hanem egymás felé fordul. Minden egyéb – köztük a barátnői levelek – rövid, ritka kitekintésként jelennek meg, egy-egy más típusú, de szintén problematikus házasság felvillanásai. A levelek között belső monológokkal találkozunk, főként Paulánál. Imre kórházi naplója is efféle, de ő eleve azért gépeli le, hogy odaadja Paulának. Imre és Paula kétféle látásmódjához harmadikként csatlakozik a kézirat rendezőjének szemszöge. Elvileg a tárgyilagos nézetet képviselhetné, de gyakorlatilag, bevallottan gyűlöli Paulát, s szerelem, szeretet fűzi Imréhez.

A regény kezdetekor felbukkannak jungi, álombéli archetípusok, de nem válnak vezérfonallá. Az író egészen másfajta mélységeket tár fel bátor, kíméletlen nyersségében. Drasztikus példa erre az, amikor – még szerelmük kezdetén – Paula tartózkodik a szeretkezés-től, mert aznap jött meg a menzesze, erős vérzéssel, ilyenkor saját testével sincs jóban a nő, viszolyog a nedvek visszataszító szagától. De Imre még a búcsúcsók-nál „begerjedt, jött utánam a lakásig, benyomult a kis fülkémbe, és rámenősen kielégítette magát”. Alkati, de lelki egyenlőtlenség is az, hogy az empátián felülkerekedik az elemi „férfiasság demonstrálása”.

A mű olyan férfi és nő együttélést elevenít fel, amelyben mindkét fél tehetségéből, elhivatottságából fakadóan hivatásának elkötelezettje. De ez a hasonlóság nem segíti a kölcsönös megértést, hanem akaratlanul vetélkedés forrása lesz. Az iratköteg sorsa egyúttal a férfi–nő bajvívásnak egyfajta mérlege. Az özvegy hosszas tépelődés után megsemmisíti a kéziratalmazt. Ezzel kimondatlanul Imre mellé áll, mivel úgy véli: „rossz fényt” vetne rá. Egyben Paula igaza az, amely így dokumentálhatatlanná válik.

Ács Margit leheletnyi közelbe hozza a két nem párvialát. Felmutatja, hogy milyen elválaszthatatlanul szövődnek át egymással fizikai és szellemi, testiségéből és spiritualitásból eredő késztetések és ingerek. Hogy a két nemnek ez a párbaja nem fair play. Maga a szexualitás is az egyenlőtlenség hadszíntere lehet.